

Cselényi István Gábor

VASVÁRI PÁL ÖRÖKSÉGE

1. Vasvári Pál életútja

1848/49 történetéhez szorosan kapcsolódik Vasvári Pál életútja, aki az egyik legkiemelkedőbb személyiség görög katolikus egyházunk fiai közül. A 150 éves évfordulón lehetetlen meg nem emlékeznünk róla.

Vasvári (akkor még *Fejér*) Pál Tiszabúdon (a mai Tiszavasváriban) született 1826. július 14-én. Édesapja, Id. Fejér Pál itteni görög katolikus lelkész volt, édesanyja Méhay Erzsébet. A család 1827-ben *Böszörménybe*, 1836-ban *Nyírvasváriba* kerül át. Később, amikor az ifjabb Pál írói, történészi munkásságba kezd, Nyírvasvárról vette fel új nevét – szülővárosa viszont valamikor az ő nevét választja helységnévül (*Tiszavasvári*)...

Ifj. Fejér Pál az *elemi iskolát* Hajdúböszörményben végzi, ahol édesapja, a paróchus egyúttal iskolaigazgató is. A hajdúváros légköre érleli meg hazafias beállítottságát. Nyírvasváriban csupán az utolsó osztályt végzi. 1837-ben a *nagykárolyi piarista gimnáziumba* kerül. A „kegyes atyáknál” töltött nyolc esztendő alapozza meg széleskörű műveltségét. Egyaránt érdeklődik az irodalom, a történettudomány, a matematika, a geometria, az orvostudomány iránt, „első eminens” diákként emlegetik.

1843-ban Pesten, a *bölcsészkaron* kezdi meg tanulmányait. A jogtudománnyal kezdi, de érdeklődése egyre inkább a história felé sodorja. Bekapcsolódik a diákkörök, irodalmi társaságok munkájába. 1846-tól tanítani kezd *Teleki Blanka leánylíceumában*. Egyre élesebben kirajzolódik történelemlátása, kibontakozik történészi munkássága. 1847-ben jelenik meg első műve Zrínyi Miklósról, amellyel a Kisfaludy Társaság első díját nyeri el.

Történelmi névtár címmel portré-sorozatba kezd történelmünk nagy alakjairól, ennek részletei korabeli folyóiratokban jelennek meg. Sajátos műfajt alakított ki: a *történelmi beszélyeket*. Ezek nem mások, mint szépirodalmi igényvel megírt életrajzok történelmünk nagy alakjairól. Korabeli folyóiratokban kiadott, ill. kiadatlanul maradt beszélyeiből e sorok írója adta ki 1989-ben, ill. 1992-ben,

Tiszavasváriban a *Bús napok* I. és II. kötetét.

1848 márciusában az Ellenzéki Kör egyik vezetője Petőfi Sándor mellett. A Pilvax-kávéház egyik hangadó vezére. 14-én vállára emeli a pesti ifjúság. 15-én egész sor híres beszédet mond: az egyetemnél, a nyomdánál, a Múzeumnál... A Tizenkét pont s a többi kiáltvány egyik megfogalmazója. Tagja lesz a forradalom vezérkarának. Részt vesz a *nemzetőrség* megszervezésében, híres népszónokként hol itt, hol ott tűnik fel.

A hivatalos vezetés kissé félreállítja, de szervező munkájával kíséri a szabadságharc folyamatát. 1849-ben a *Rákóczi szabadcsapatot* szervezi a keleti országrészen. Az egyre inkább védekezésre kényszerülő szabadságharc végül is Vasvárit is maga alá temeti. Július 6-án az erdélyi havasokban, a funtinellai fennsík határában, *Marisel* mellett esett el.

Történetének utóéletéhez tartozik, hogy a két világháború között a budapesti görög katolikus egyetemista ifjúság *Vasvári Pál Kör* néven működött. Napjainkban pedig, amikor újra mód nyílt egyetek, társaságok kialakítására, megalakult a Vasvári Pál Társaság, s e társaság tagozatainak élére több helyütt is (Tiszavasváriban, Nyírvasváriban, Hajdúböszörményben, de Nyíregyházán, Budapesten is) görög katolikus lelkesek álltak. Ez is jelzi, hogy Vasvári a *mienk, görög katolikusoké*. És szellemileg is sokat meríthetnek mind papjaink, mind kispapjaink, mind híveink a nagy márciusi ifjú gondolataiból, töprengéseiből, álmaiból. Sokoldalú egyéniségének most egy eddig kevésbé ismert vonását szeretném felidézni, közkinccsé tenni: a *fiatal tudós*, szellemi ember alakját.

2. A Vasvári-kutatás új dimenziója

Az évek során Vasvári Pálnak számos új vonását fedeztük fel. Kiderült, nemcsak politikus, szónok, nemcsak márciusi ifjú volt, hanem történetíró, hadtörténész, *szépiró* – prózairó, sőt költő –, és kiváló *pedagógus* is volt. Ezt a portrét további, új vonással szeretném gazdagítani: Vasvári nemcsak történész, de egyenesen *történelembölcse*lő is volt. Történelmi írásait nemcsak a szépirodalom felé közelítette – amint ezt jómagam is boncolgattam az előző években –, hanem sajátos bölcseleddel szötte át, így politikai írásaiból, beszéleiből egyfajta *történelemfilozófia* rekonstruálható.

Hogy ez a megközelítés nem idegen Vasvári szellemétől,

azt az ő szavaival szeretném bizonyítani. Azt már eddig is tudtuk, hogy a *történetkutatás* eljegyzettje volt. Mikor édesanyját elvesztette, fennmaradt Naplója vallomása szerint a történelem komoly műzsáját, Kliót választotta második anyjául. Ugyanezen naplója végén azt is megemlíti, hogy kötetnyi kéziratát, „melyben minden eszményeim, miket a *történeti filozófia* ébresztett, benne voltak... elrögzíték Windischgrätz kir. fiscusai”¹. Ő maga adja tehát tudunkra, hogy *foglalkozott történelemfilozófiával*, de, sajnos, erről szóló munkája elkallódott. Kérte ugyan, ott, a naplóban, hogy aki nyomára bukkan, származtassa vissza, azonban, úgy tűnik, művének nyoma veszett. Sokkal könnyebb helyzetben lennének történetbölcselete summázásában is, ha remény lenne arra, hogy említett műve előkerülhetne.

Ez a feljegyzése azonban még így is értékes, hiszen világosan jelzi, hogy Vasvárit história-búvárkodásában nemcsak a *bruta facta*, a nyers tények felkutatásának vágya vezette, hanem az *összefüggések, okok, irányok feltárása* is.² A tények rögzítése közben is meg-megállt, el-elgondolkodott a hallottakról, olvasottakról. Írásait át meg átszövik filozófiai mélységű kijelentések. Jogos tehát, ha kísérletet teszünk *történelemfilozófiája rekonstruálására* is. Mindenesetre, számunkra már csak a sziszifuszi út marad: más jellegű írásaiból kibontani, vagy épp összeszededegetni a bölcseleti mozzanatokat.

Külön érdekesség, hogy Vasvári filozófiai értékelésére már volt is kísérlet! A *Danyi Gábor* és *Simor András* által szerkesztett Vasvári-kötetben³ a szerkesztő-pár megjegyzi, hogy a Vasvári-képet az 1950-es évek végén nemcsak a nemtörődömségtől és a hamisítástól kellett megtisztítani, hanem „a vulgármarxizmus torzításaitól is”,⁴ amire számos példa volt az 1945-től 1956-ig terjedő időszakban, s amelynek tipikus példaként említhető *Jordáky Lajos* „A márciusi ifjúság” című, 1945-ben kiadott könyve. Ennek tévedéseire már *Fekete Sándor* is korán figyelmeztetett „A márciusi ifjak” című munkájában, s ma már világos valamennyiünk előtt: az effajta utólagos besorolás, rokonítás a lehető legteljesebb

¹ VASVÁRI, P., *Irányszemék*, Budapest, 1988. 64.

² Jómagam épp azért emlegetem a *történelem*, és nem a történet szót, mert úgy vélem, Vasvári nem csupán történeti tényekben, hanem a *történelemben mint egészben* gondolkodott (vö.: a német *Historizität* és *Geschichtlichkeit* közti különbséget!)

³ *A márciusi ifjak egyike én valék*, Budapest 1988.

⁴ *Op. cit.*, 8.

történelmietlenség.

E korszakban olyan is akadt, aki kifejezetten Vasvári Pál *történefilozófiai nézeteiről* (sic!) értekezett. Nagy Balázs pl. 1956-ban Vasváriról szólva *Lenint* idézte: „Az okos idealizmus közelebb áll az okos materializmushoz, mint a buta materializmus”, és hozzátette: „Vasvári idealizmusa ilyen okos »idealizmus« volt”.⁵ Természetesen, az effajta értékelés is egy adott korszak tipikus megnyilvánulása volt.

Ugyanakkor az *idealizmus* valóban ráillik Vasvári szemléletére. És nemcsak a szó világnézeti értelmében, hanem történelemfilozófiai értelemben is. Az egész emberi történelem legfőbb irányító elvének ugyanis kétségtelenül az *eszmét*, az ideát tartotta. Hadd szóljak tehát először *Vasvári idealizmusáról*.

3. Újfajta idealizmus

Hogy mennyire távol állt Vasvári a marxizmusnak még a lehetőségétől is – nem beszélve arról, hogy anakronizmus volna marxizmust emlegetni *Marx* „Tőké”-je előtt –, vagyis idegen volt tőle bármifajta materialisztikus történelem-szemlélet, az épp szerzőnknek az *eszmék iránti lobogásából* tűnik ki. Számtalan sorát lehetne itt idézni. Egyik műve, amely századunkban több kiadást is megért,⁶ az *Irányeszmék*, telis-teli van az ideák mint „irányeszmék” fontosságának hangsúlyozásával. *Vezéreszmének*, *világnézetnek* is nevezi ezt a központi fogalmat. „Az eszme – írja – megelőzi a cselekvényt (a cselekvést) minden öntudatos nemzetnél. Először szülemlik a gondolat, s csak azután következik a tény” (a tett, Vasvári szótárában).⁷ „Mi az *embert* kell, hogy tekintsük önsorsa teremtményének”.⁸ A szó minden értelmében *idealizmus* az, amit az emberi szellemtől vall: „A lélek alkotó erővel bír. Ez folytatja a teremtő munkáját... Ki a szellem e működését gátolja, az lázadást út a teremtő ellen, mert ennek helyettesét, az *észt* akadályozza isteni

⁵ *Ibid.*

⁶ Eredetileg az *Életképek* 1848. februári, márciusi és áprilisi számában, majd évszázados alvó állapot után a *Vasvári válogatott írásai* c. kötetben (Fekete, S., szerk.), Budapest 1956., azután (*A márciusi ifjak egyike én valék* c. kiadványban /vö.: 3. jegyzet/), végül külön kötetben is (vö.: 1. jegyzet).

⁷ VASVÁRI, *Irányeszmék*, 13.

⁸ *Ibid.*, 21.

hivatása teljesítésében!”⁹

Vasvári felfogása tehát egyértelműen a felvilágosodás – főként a *francia felvilágosodás* – hatását tükrözi, amely a *raison*-t, az észet oltárra emelte. Szavaiból kitűnik, az emberi értelmet nem helyezi az Isten-fogalom helyébe, tehát nem ateizmusról van itt szó, de mindenképp az isteni teremtő erő „helyettesének”, földi letéteményesének tekinti. Felfogása leginkább a felvilágosodás *deizmusára* emlékeztet: Isten megteremtette a világot és az embert, és most már az emberi értelem feladata, hogy irányt szabjon a történelem menetének. Mindenesetre, a történelem mozgatóerejének semmiképp sem az anyagot, a gazdasági helyzetet, hanem az eszményeket, az *emberi szellemet* tartja, s ez számunkra, a mostani, posztmarxista korszakban a felfedezés erejével hathat.

Az eszme fogalma Vasvári másik sajátos központi fogalmához, a *közszellem-hez* vezet el. „A világot elvek, vélemények, eszmék korlátozzák. Ezekből alakul ki a *közszellem*”.¹⁰ Világos tehát, hogy Vasvári nem az egyes ember tudatának tulajdonít teremtő vagy együtt-teremtő erőt, hanem az emberiségnek. Más szóval idealizmusa nem szolipszizmus és individualista vagy szubjektív idealizmus, hanem valamiképpen *közösségi idealizmus*, amely a nemzeti öntudat és a humanizmus égtájai felé mutat. Mindkét összetevő nagyon fontos nála. „A közszellem uralkodó elvei tűznek irányt a század elé. Ezek határozzák meg a nemzet jövőjét”.¹¹ Ez a *nemzet* dimenziója. Vasvári ugyanakkor tud emberiségben, világtörténelemben is gondolkodni (lásd *Eseménypontok a világtörténet köréből* c. beszélsorozatot).¹² Az emberiség egészét épp a közszellem emeli a természet létrendje fölé: „Az ember uralkodik a természet fölött – mondja –, az ember fölött pedig uralkodik a korszellem”.¹³

Nagyon fontos az a mozzanat is, hogy az eszméknek Vasvári *cselekvésre ösztönző erőt* tulajdonít. Épp azért *irányeszmék*, mert célt szabnak az egyesek – és a közösség, az állam! – cselekvése elé. Vasvári számos képpel – a viharban a „villányfény” /villám/, a tengeren hajózók számára az iránytű hasonlatával – világítja meg az eszme, a szellem irányító szerepét: „Ismernünk

⁹ *Ibid.*, 51.

¹⁰ *Ibid.*, 29.

¹¹ *Ibid.*, 23.

¹² VASVÁRI, P., *Bús napok*, Tiszavasvári 1989, 21. kk.

¹³ *A márciusi*, 157.

kell az állam végcélját. E fogalom nélkül a nemzet örök homályban tapogatódzik. Mert haladhat-e az helyes irányban, ki előtt nincs tisztázva a cél, mely felé törekednie kell? Hiába küzdenek a hajósok a végtelen hullámokkal, hiába feszítik meg minden erejüket, ha nincs iránytűjük, mely nekik az éjszakot /északot/ megmutatná.”¹⁴ Ebben persze az is benne van, hogy *konceptió nélkül* nem lehet politikát művelni, egy-egy állam, egy-egy rendszer nem lehet a mindenkori szelek, hullámok játékszere... „A nemzet újjáteremtésén sikeresen csak azok működhetnek, kik képzeletök elé tudják villantani egy boldog állam eszményét”¹⁵ – mondja is világosan Vasvári.

4. Sajátos fejlődés-hit

A közszellem fogalmához erőteljes *fejlődés-hit* kapcsolódik. Vasvári egyik írása már címében is összekapcsolja az emberiség és a fejlődés eszményét: *Az emberiség földi célja és a világszellem fejlődése*, s ebben szerzőnk tételesen is vallja: „Én az örökös előhaladás elvét pártolám”.¹⁶ Pártolám, ti. egy valós vagy képzeletbeli vitáját adja közre, ahol megharcol valamiféle ciklikus vagy mechanikus gondolkodásmód képviselőjével. „Az újabb kor tudósai megállapodtak abban, miszerint az emberiség végcélja a tökély... Lesz-e olyan szerencsés ivadék az emberiségben, mely véghetetlen küzdelmek után csakugyan eljut a tökély oltárához? Vannak némelek, kik az emberiségtől egyszerűen megtagadják e magas hivatást, s azt akarnák velünk elhíttetni, miszerint az emberiség örökös *circulus vitiosusban* forog, s nincs arra feljogosítva, hogy egykor a tökély oltárához eljuthatni reménye legyen.”¹⁷ Vasvári világossá teszi, hogy a két szembenálló nézet közül a folytonos előrehaladás híve. Ami természetesen nem azonos a materialisztikus fejlődés-eszmével, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az *utópisták* – nagyon is idealisztikusan elgondolt! – jövő-álmainak hatása felfedezhető so- rain. Utópisztikus már magának a *tökélynek*, a tökéletes társadalomnak az emlegetése is. Ma már konkrét történelmi tapasztalato- kból is tudjuk, hogy az efféle jövő-kivetítés megtörik, megbicsak-

¹⁴ *Irányeszmék*, 12-13.

¹⁵ *Ibid.*, 17.

¹⁶ *A márciusi*, 226.

¹⁷ *Ibid.*, 225.

lik az ember gyarlóságán, röghözkötöttségén, önzésén, az emberi lét buktatóin és kőkemény törvényein.

A haladás, a kor-, sőt a *világszellem*, tehát végső soron az *emberi szellem mint totalitás* (teljesség) fogalma könnyen vezethetné Vasvárit a hegeli *abszolút idealizmus* felfogásához, amely az abszolút eszme fejlődésfolyamataként értelmezi a történelmet. Úgy tűnik azonban, Vasvári idegenkedett mindenfajta „német gondolat-tól”. Kedvenc gondolkodói, sőt tanítómesterei inkább a franciák voltak, így legfőképp *Voltaire* és *Michelet*, s épp *Michelet és a német tudományos rendszer* c. írásában ki is fejtette, miért ódzkodik a túlzottan rendszerező, mintegy kényszeres német gondolkodásmódtól: megnyirbálja az ember eredendő szabadságát.¹⁸

Van aztán egy nagyon érdekes megjegyzése, épp a már jelzett, *Az emberiség földi célja és a világszellem fejlődése* c. írásában: „Ismerem a meglepő tanokat ama híres triászról”.¹⁹ *Danyi Gábor* és *Simor András* az 1988-as kötet jegyzeteiben éppen a nyíregyházi, most debreceni Vasvári-kutató, *Takács Péter* megfigyeltését veszi kalauzul, aki szerint Vasvári itt a hegeli tézis-antitézis-szintézis fejlődéskoncepciójára utal, tehát a hegeli megoldást veti el.²⁰ Érdekes Vasvári további megjegyzése is. „Azokat szép költői eszméknek tartom, de melyek hitem szerint később meg fognak bukni, mint megbukott a mélyelmű Kant híres triászja a politikának gyakorlati könyvében.”²¹ Simorék szerint utóbbi helyen pedig feltehetően Kant három kritikájáról – a tiszta ész, a gyakorlati ész és az ítélőerő kritikájáról – van szó, de főként ismét a *német* szellemtől való idegenkedésről...

Ennek az idegenkedésnek nemcsak Vasvári hajdúsági *kuruc jellem*e az oka, hanem főként az, hogy távol állt tőle minden olyan történelem-szemlélet, amely az embert vak, személytelen erők játékszerévé teheti. Az embert féltette nemcsak a *determinizmusnak* (legyen az fatalizmus, ciklikus szemlélet, dialektika, vagy bármi más), de még az idealizmusnak is minden olyan formájától, amely megrövidíti az *ember szabadságát*. Nyíltan vallja is: „Gyűlölője vagyok mindazon eszméknek, melyek az embertől elrabolják a

¹⁸ *Ibid.*, 240. kk.

¹⁹ *Ibid.*, 226.

²⁰ TAKÁCS, P., *A történetíró Vasvári*, (Acta Academiae Pedagogicae Nyiregyhaziensis), Tom. 8/b, a különkiadás 70. oldalán.

²¹ *A márciusi*, 346.

szabad akaratot”.²²

5. A szabadság génusza

Így jutunk el Vasvári történelemfilozófiájának következő kulcsfogalmához, a *szabadsághoz*. A történelem eseményeit aszerint értékeli, azok által megvalósult-e a szabadság vagy sem. Különösen éles hangon szól a régi korok társadalmi formáiról (kasztrendszer, fátum-hit, csillag-hit stb.). Kifogyhatatlan a képekben és hasonlatokban, ha az önkényuralmat, a zsarnokságot kell ábrázolnia. „Az önkényes állam gépezete hasonlít a legegyszerűbb kútághoz: ... meggyilkolja a nép önérzetét, lombjaitól megfosztja a nemzet életfáját, hogy abból lélektelen kútágot faraghasson... Mi itt az államcél? Gépül használni fel a nemzetet a föld véérének kiszívására, a természet kincseinek kizsákmányolására.”²³ A középkort, a királyságot az emberiség gyermekkorának tekintik, ahol „a gyermeknemzet tekintély által kormányoztatik”,²⁴ mert „a gyenge kisdedeknek dajkára volt szüksége. Ezek valának a királyok.”²⁵ „Itt az alattvalónak még szájába rágják, mit mondjon, korbáccsal verik belé, mit cselekedjék.”

Ám „a tekintély korszaka csak addig tart, míg a *felvilágosultság* el nem érkezik”.²⁶ Persze, nemcsak a XVIII-XIX. század fordulójáról van szó. Vasvári a *felvilágosodás előfutárának* tekinti mindazokat a szellemi mozgalmakat és nagy személyiségeket, amelyek és akik mozgásba hozták az emberiség történelmét. Az előfutárok közt emlegeti Didot, Mózes (akárcsak Petőfi, amikor a XIX. század költőiről szól), Aeneast. S bár kora egyházát – szintén a Voltaire-i nyomokon haladva – kritikával illette, magát a *kereszténységet* a legnagyobb pozitív erőforrások, sőt a felvilágosodás előzményei közé sorolja: „A *keresztény vallás*... csavará ki Jupiter kezeiből a zsarnoki hatalom mennyköveit. Ez kezdé ég és föld között a *szereket* igéit hirdetni, ez akará megszüntetni a véres háborúkat, melyeket az ember ember ellen viselt, és hirdeté az örök béke túlvilági eszméjét. Ez paradicsomot ígért a halandóknak, ha

²² *Ibid.*, 27.

²³ *Irányszemlék*, 19.

²⁴ *Ibid.*, 25.

²⁵ *A márciusi*, 214.

²⁶ *Irányszemlék*, 32.

egymást testvérileg szeretendik... És ekkor szabadult meg a *nép* a legnagyobb zsarnokságtól.”²⁷ A kereszténység társadalmi tanítását ma, pápai szociális enciklikák és a zsinat után sem fogalmazhatnók meg szebben... Igaztalan az a vád, hogy Vasvári hitetlen és egyházellenes lett volna.

A történelem belső szövetében a szabadság világekorszakát Vasvári szemében a francia szellem, a francia felvilágosodás, a *francia forradalom* hozta meg. Egész sor képet sorakoztat fel ennek érzékeltetésére is. „A francia forradalom égháború volt Európa egén... Európának vészharangja volt... tükröz, melyben a népek önmagukra kezdenek ismerni. Mert az ember nem tagadhatja meg önmagát. Egy cél van minden nép előtt: a szabadság... Jaj annak, ki a nép akaratával, a korszellemmel dacolni mer!”²⁸

A hagyományos hit-felfogás számára talán apokrif, sőt eretnek gondolatnak tűnik, de Vasvári *felvilágosodás-hitét* szintén jól tükrözi, amikor így ír ugyanitt: „A francia forradalom könyve a népek szentírása...” Michelet-ről írt tanulmányában azonban részletesen kifejti, hogy is érti ezt: „Kétféle szentírás van. Az egyik szentírásához tartozik a keleti hagyomány, a sajátképpen (a tulajdonképpen) biblia, ahhoz tartozik az olasz biblia: Dante, meg az angol biblia; Shakespeare, s végre a dicsőséges francia biblia: Rousseau és Voltaire. De e szentkönyvek második neme... az emberi szív.”²⁹ Ebből a vallomásából is kitűnik, nem vonja kérdőre a Biblia érvényét, csupán hozzá rendeli az emberi szellem további nagy értékeit, főleg pedig a cselekvő embert mint személyt, aki nem a holt betűt, hanem lelkiismerete szavát valósítja meg. A huszadik századi *világnézeti párbeszéd és pluralizmus* előfutárának tekinthető ez a felfogás.

6. Országos átalakulás

A francia forradalomról adott „irányrajza” a *magyar forradalom* irányeszméjévé vált Vasvári számára. Mint már láttuk, egyszerre volt képes kettős dimenzióban: emberiségben és nemzetben gondolkodni. Ám itt el kell mondanunk: A Vasvári által emlegetett

²⁷ *A márciusi*, 285.

²⁸ *Ibid.*, 276-277.

²⁹ *Ibid.*, 240.

Európa, vagy épp a világszellem eszménye semmiképp sem jelentett számára *kozmpopolitizmust*. Mint írta, „a kozmpopolita azért vallja magát az emberiség apostolának, a nagy világ polgárának, hogy körülötte levő szegény honfitársával ne kelljen jót tennie... hogy a honfikötelességektől föloldozza magát.”³⁰ Ha Kliót, a történelem megszemélyesítőjét édesanyjának tekintette Vasvári, a haza valamiképp *menyasszonya* volt. Mint naplójában írta, „halhatatlan anyám, Klió, ifjúlag szerelmes karjaim közé szellemi jegyesül a hazát adta”.³¹ Ma, amikor az Európához vagy a nagyvilághoz való csatlakozás sokak számára a nemzeti öntudat és a nemzeti értékek feladását jelenti, meg kellene fontolnunk, nem kellene-e jobban, még szenvedélyesebben ragaszkodnunk ahhoz az értékrendhez, amit a *haza* eszménye jelent számunkra?

Vasvárinak a márciusi forradalomról adott hitvallása (*A márciusi ifjak egyike én valék*) annál is izgalmasabb számunkra, mivel ő maga is az események egyik főszereplője, átélője volt. Ugyanakkor képes volt kívülről is – mintegy filozofikusan – értékelni a történeteket. Így szól saját csapatáról a nagy történelmi órában: „A márciusi ifjak fődicsősége az, hogy kebleikben meg vannak érve a szabadság eszmék. Sőt azt hitték, miszerint eljött az idő, melyben az igazság eszméi megtestesüljenek...”³² A magyar forradalom Vasvári történelem-szemléletének, eszme-hitének újabb nagy tényanyaga.

Az események sodrában mindenekelőtt ki kellett dolgoznia a *forradalom apológiáját*, ideológiáját is, hiszen tudta, hogy a forradalom fogalmához legtöbb ember a vér, az *erőszak fogalmát* társítja. Ezeknek így felelt: „Vannak, kik e szóval: *forradalom*, egybecsatolják a *gyilkolás, öldöklés, kánpad* stb. véres eszméit. Ezek csalatkoznak. A forradalom nem egyéb, mint *országos átalakulás*. Ezen átalakulás történhetik vér nélkül vagy véresen. Ha a szabadság nagy eszméi általánosan meg vannak érve, akkor a forradalom békés úton véghez mehet. Hol a korszellem áthatotta az ország legnagyobb részét, ott a *reform* nagy akadályokra nem talál.”³³

Nem Vasvárin múlt, hogy a márciusi ifjúság által meghirdetett és elkezdett vértelen átalakulásból mégis *véres forradalom és szabadságharc* lett, s hogy ránk maradt portréján nem tollal, ha-

³⁰ *A márciusi*, 169.

³¹ *Irányszemlék*, 61.

³² *A márciusi*, 268.

³³ *Ibid.*, 278.

nem *karddal* kezében láthatjuk őt. Még fájóbb érzés, hogy azóta is át kellett már élnünk, s nem is régen, népünk újabb halálharcát újabb fajta zsarnoksággal – immár totalitárius rendszerrel – szemben (56!), s annál jólesőbb érzés, hogy azóta újabb reformra és országos átalakulásra nyílt lehetőségünk, amely immár *vér nélkül* zajlhat...

Vasvárinak van néhány olyan további meglátása, amely mai, újabb demokratikus átalakítást célul tűző korunkban is *jelzőtűz* lehet. Szabadság-eszménye semmiképp sem szentesíti az *anarchiát*. „Szükség, hogy az állam fölött kormányzók álljanak. De ezek legyenek olyanok, minő növényen a virág... (A növény) minden életerejét örömet megosztja a virággal, mert abban *önlétét látja képviselve*, e virág színeiben neme tökélyei összpontosulvák.”³⁴ A metafora mintha a *népképviseletre*, a *demokratikus választásokra* is utalna. Vasvári, a kiváló jogász növendék a maga fogalmaival már a *jogállamiság* eszményét szövegeti: „Szabad polgári intézmények (intézmények) szükségesegek. Közös jog ege alatt élvezni a polgárszabadságot.”³⁵ Mintha csak ismét *Petőfit* hallanók: „Ha majd a jognak asztalánál mindenki egyként foglal helyet...” Egyszer majd valamelyik jogtudós bizonyára értekezhet *Vasváriról*, a *jogászról* és jogi szemléletéről is. Mint ahogy jogosan eshet szó Vasváriról mint *politológusról* is...

De most maradjunk a bölcselkedő Vasvárinál. Mint író ember, s mint politikus, fontosnak tartja a szellemi átalakulásban a *szabad sajtót* is. „Szabad sajtó mellett a közvélemény maga fölött hatalmat nem ismer.”³⁶ Még ha Vasvári túl optimistán, utópisztikusan látja is a sajtó szerepét („Egyé olvadand a testvér testvérevel, kit most nem ismer, kit halálos ellenének tart”), s ma nincsenek mindig ilyen pozitív tapasztalataink a *médiomokról*, abban igaza van, hogy a politikának a *nyilvánosság színe előtt* kell zajlania, s hogy mindenkinek joga van a *tárgyilagos tájékoztatásra*. Képzetele itt ismét nagyon messzire tekint, mintha csak az információs csatornák kozmikus láncát vetítené előre: „csak így alakulhat világszerű (ma így mondanók: világszintű) közvélemény!”

Az országos átalakulásban Vasvári fontosnak tartja a *kiemelkedő személyiségek* (a „nagy férfiak”, sőt, mint beszélőiből

³⁴ *Irányeszmék*, 50.

³⁵ *A márciusi*, 19.

³⁶ *Irányeszmék*, 42.

kiderül, a nők, a „honleányok”) szerepét. S bár közszellemet emleget, világosan kimondja, „a szellemi teremtés e munkájában mindenki nem is vehet tettleges részt”. Beszéleyei egyaránt szólnak a magyar történelem kiemelkedő alakjairól, mint István király, Zrínyi, Mátyás király és a kisemberekről, akik azonban *cselekvő részt vállaltak* történelmünkben (példák beszéleyeiből: Szeredai Gáspár, a két Kapay, Szentgyörgyi Cecília és mások).

Történelemfilozófiájában így zárul a kör: ismét a *cselekvő emberre* mint személyre fordítja a figyelmet. Mai és holnapi történelmünk is csak úgy lehet eredményes, úgy hozhat tényleges előrehaladást, ha az embert nem akarjuk feláldozni különböző termelési, elosztási és fogyasztási rendszerek oltárán, nem akarjuk újabb és újabb próbálkozások kísérleti nyulaivá tenni őket, hanem *szabadon cselekvő polgárokká* neveljük őket, akik kamatoztathatják talentumaikat, latbavethetik szaktudásukat, cselekvőkészségüket, kreatív, teremtő képességeiket. Valahogy úgy, ahogy azt Szabolcs megye és görög katolikus egyházunk szülötte, a *soktalentumú Fejér-Vasvári Pál* tette.